

Др Свејлана РИСТОВИЋ, научни сарадник
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2302078R

УДК: 351.74(497.11)“1804/2022“

Прегледни научни рад

Примљен: 21. 6. 2022. године

Ревизија: 22. 3. 2023. године

Датум прихватања: 14. 7. 2023. године

Позорничка делатност у модерној српској држави кроз историју

Апстракт: Овај рад је усмерен на истраживање места и улоге њорничке делатности, као једној од најстаријих начина постојања полице, још из времена њеној настања. Поред утврђивања њеној континуираној постојања и саображавања друштвеним околностима и безбедносним проблемима, истовремено се истражују и приказују потребе и могућности за примену њорничке делатности у савременим условима. Рад указује да би њорничка делатност морала мноћо више да буде у фокусу, како научних истраживања, тако и полицејској менаџменту. Нарочито се наглашава потреба веће зајучљености њорничке делатности у садржајима и облицима едукације професионалних припадника полице, у светлу наших искуства и концепта полице у заједници. У раду се сагледава њорничка делатност почев од периода уставничке Србије, преко периода двовлашћа, Кнежевине и Краљевине Србије, Краљевине СХС/Југославије и Друћој светској рату, све до периода од Друћој светској рату до данас, у оквиру која се разликују време социјализама и друштвене самозаштите, затим период деведесетих година и демократске промене након 2000. године.¹⁷

¹⁷ Овај рад је настао као резултат реализовања научноистраживачког пројекта који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, под називом „Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција“.

Кључне речи: позорник, позорничка делатности, српска полиција кроз историју, друштвена самозаштита, полиција у заједници.

Увод

Обављање позорничке делатности може се сматрати једним од примарних облика поступања припадника полиције у вршењу службе, сваке, па и наше, полиције. Кроз историју се, без обзира на друштвено-политичко уређење и њему прилагођене организације и начине рада српске полиције, по изгледу, понашању и радњама које је предузимао, иако се није увек тако називао, могао препознати позорник.

Након Првог српског устанка и почетака стварања самосталне државе почињу да се успостављају органи безбедности. Улогу полиције обављали су најпре војводе и локални кнезови, у чијој су служби били бећари, који су имали репресивну улогу. Убрзо се формирају и пандури, као први органи јавног реда и мира. У периоду 1860–1865, а по узору на полицијско уређење у Аустрији, организују се жандармерија и општинске ноћне страже. У периоду Краљевине СХС, а касније и Југославије, ноћне страже су се значајно диференцирале, правно су регулисане, прописују се правила понашања (службе), води се рачуна о селекцији и распоређивању. За време Другог светског рата прекида се сваки континуитет са предратном полицијом и стварају се основе за успостављање потпуно нове народне милиције. У саставу народне милиције постојала је позорничка служба, која ће своју потпуну афирмацију доживети у периоду друштвене самозаштите, која посебно инсистира на сарадњи позорника са радним људима и грађанима и другим субјектима друштвене самозаштите. Деведесетих година 20. века позорник је потпуно деградиран, да би се након двехиљадитих вратио у фокус у оквиру имплементације концепта полиције у заједници, са великим захтевима и очекивањима од позорничке делатности. Ово због тога што се наша полиција већ један одређени период налази у реформском процесу који српску полицију треба да приближи полицијама развијених западних земаља и прилагоди савременим безбедносним изазовима и актуелном окружењу. Тим променама подлеже и позорничка делатност. Полиција у заједници је реафирмисала улогу полицајца позорника, јер програми, активности и технике које

овај концепт треба да примењује могу допринети актуелизирању позорничке делатности и њеном уклапању у тренутне друштвене процесе. То је свакако велики изазов за организацију полиције, посебно за њен менаџмент, јер то захтева не само присуство позорника у униформи на рејону, већ се од њега данас очекује много више: перманентна едукација, усвајање нових метода рада, познавање савремених техничких средстава и примена проблемски оријентисаног рада, са тенденцијом да позорник сам планира и осмишљава садржај свог рада и координира деловање са локалном заједницом.

Овај рад настоји да прикаже статус и улогу позорника у српској полицији кроз историју почев од Првог српског устанка па до данас. Биће речи о периоду: 1) Кнежевине и Краљевине Србије, 2) Краљевине СХС/Југославије, 3) Другог светског рата и 4) од Другог светског рата до данас. Последњи период можемо поделити на три целине: социјализам и друштвена самозаштита, период деведесетих и период након демократских промена 2000. године.

Полиција у Кнежевини и Краљевини Србији

Први корени јавне безбедности односно полиције у Србији јављају се у периоду од 1804. до 1813. На једној од првих устаничких скупштина 1804. године, полицијска власт у нахијама поверена је војводама, односно оборкнезовима, а у кнежевинама су главни полицијски органи били локални кнезови. Постојали су и тзв. голаћи или бећари, као репресивни инструменти у личној служби оборкнезова, а пандури придодати службеницима „магистрата” представљали су прве органе јавног реда и мира (Богдановић, 2002: 11). У том периоду у Београду су била само четири градска (државна) пандура.

Сенат је 30. септембра 1807. усвојио предлог о увођењу редовне и сталне полиције у земљи. У Београду је образована дирекција полиције (управа), са званичним називом Београдска полицај-дирекција, са задатком да пази на становништво, као и на све трговинске послове, да одржава ред и чистоћу по улицама, и да предузима све што би јамчило јавну безбедност (Талијан et al., 2001: 36). Ова дирекција имала је малобројно особље: директора (управника), полицијске комесаре који су обављали дужност старешина квартава (они су се називали квартал-мајстори; у то време постојала су три

кварта), писара и одређен број пандура који су били задужени за поједине делове града. Државни пандури су уведени 1807. или 1808. године и представљали су неку врсту полицијске страже (Милосављевић, 2004: 106).

Сви напори уложени у изградњу полиције, и државног апарата уопште, пропали су 1813. године сломом Првог српског устанка. До 1830. у Београдском пашалуку важио је принцип двовлашћа – надзорна полицијска власт припадала је турском муселиму, док су фактички извршиоци полицијских овлашћења били српски нахијски и кнежински кнезови и сеоски кметови. Кнез Милош Обреновић организовао је пешадијске и коњичке пандуре. „Пандури општи” били су полицијски органи задужени за јавни ред и заштиту друмова од хајдука (Богдановић, 2002: 21).

У периоду 1860–1865. полицијско уређење Аустрије послужило је као узор за организацију жандармерије и општинске ноћне страже у Србији.

Године 1862. формирано је Министарство унутрашњих дела у чију су надлежност спадали брига о поретку, миру и сигурности лица и имања у земљи, надзор над јавним местима, штампом, рђавим људима и друштвима итд. У оквиру Министарства разликовале су се три категорије: жандарми, ноћни стражари и пандури (који су обављали дужност у цивилном оделу).

Пошто се показало да жандармерија није довољна за 24-часовно одржавање јавног реда и мира, донета је одлука о оснивању ноћних стража (28. децембар 1861 / 9. јануар 1862. В. Но. 2553). Ту могућност први је искористио Београд почетком 1862. године и формирао чету општинске ноћне страже. У сваком кварту Београда патролирало је 30 жандарма, тзв. дневни позорници, и 40 ноћних стражара (Министарство и министри полиције у Србији 1811–2001, 2002: 57). Пошто град није био осветљен, ноћни стражари би, чим падне ноћ, одлазили да чувају јавна места и разне конзулате.

Ноћну стражу чинили су: чета са једним наредником (водником), два каплара (десетара) и двадесет „обичних” стражара. „Према Правилу за образовање ноћних стражара од 14/28. јануара и Допуни Правила, од 26. јуна / 8. јула 1865. (Ф. Но. 1408), стражари су задужили једнообразне униформе и наоружање, а за разлику од жандарма, носили су и опрему која је била слична опреми данашњих полицајаца. Сваки ноћни стражар дужио је писак за сигнал

(пиштаљку), два ручна гвожђа (лисице), припалителну машину (оцило, шибице) и џепни фењер (батеријску лампу)” (Министарство и министри полиције у Србији 1811–2001, 2002: 41).

Допуном Закона о јавној безбедности из 1905. године П. бр. 8212, ноћни стражари у Београду су постали саставни део жандармерије, за разлику од ноћних стражара у унутрашњости, који никада нису у потпуности изједначени са жандармеријом. Ноћни стражари су дуго били занемаривани, а по обуци и наоружању били су у инфериорном положају у односу на жандармерију.

Организација општинске полиције у већим градовима Србије може се видети на примеру особља општинске полиције у Крагујевцу, које су чинили: деловођа кривичног одељења, писар, практикант (приправник), позивар, апсанција (затворски чувар), командир општинских позорника, квартаљници (у зависности од броја квартава у граду) и позорници – у ствари, општински ноћни стражари (Јовановић, 1911: 482).

Ноћни стражари су се сматрали чуварима јавне безбедности у градовима (варошима) и општинама. У општинама је дозвољено формирање ноћних стража, како би замениле непоуздане и застареле патролције. Њихове дужности биле су исте као и дужности жандармерије и пандура.

Ноћни стражари се могу сматрати претечама позорника, пре свега зато што су по својој униформи, наоружању и опреми, а посебно делатности која се огледала у патролирању и чувању јавних места (значајнијих објеката), слични савременом опису оперативно-превентивног деловања позорника.

Полиција у Краљевини СХС/Југославији

Српска полиција тог времена била је застарела, а њена надлежност најразноврснија и преоптерећена разним дужностима које нису биле чисто полицијске. Осим тога, општа ситуација у њој није била задовољавајућа, јер је политичка власт имала велики утицај на њен рад, а персоналне промене су пратиле сваку промену влада, док је положај њених припадника, како материјални тако и друштвени, био крајње незадовољавајући. Покушаји да се политички утицај смањи, а овај ресор реорганизује и систематски уреди у складу са европским искуствима, нису дали значајније резултате.

И поред тога Београд је био најбезбеднија и најсигурнија престоница у Европи. „Заслуга за овакву сигурност не припада само београдској полицији, већ и тој околности, што је друштвени елемент сразмерно мало склон чињењу кривичних дела. У Београду има доста нерадника и скитница, али је мали број професионалних злочинаца” (Полиција и безбедност у Београду, 1910: 99). Организација београдске полиције изведена је на принципу децентрализације, јер, док централна управа врши административни и дисциплински надзор над чиновницима и њиховим радом, дотле се по квартовима обављају сви послови независно од централе (Божовић, 2004: 24). Београдску полицију сачињавали су: управник, осам чланова, као његови помоћници, четири комесара, 30 писара и жандармеријска команда са својим командантом, 14 официра и 750 жандарма и ноћних стражара (Полиција и безбедност у Београду, 1910: 100–101). Варошки је рејон подељен на шест квартава и у сваком кварту су као шефови кварталници који обилазе и дежурају на смену сваке ноћи по један. То није било довољно. Пошто београдска полиција нема засебне органе за уличну полицију, „њој су придодати жандарми и ноћни стражари, који стоје у дисциплинском погледу под Министром војним” (Божовић, 2004: 24).

По Закону о општинама и Закону о јавној безбедности, за вршење полицијске службе у атарима варошких општина основане су „општинске страже”. Страже су биле подређене председнику општине, а на располагању државним управно-полицијским властима (Богдановић, 2002: 77).

Посао ноћних стражара је био физички захтеван и лоше плаћен. „Код нас се сви жандарми и ноћни стражари упућују, да на својим линијама врше непрекидну службу по 6 часова, без обзира на доба године, без обзира на лепо или рђаво време!” (Наши ноћни стражари заслужују бољу судбину, 1911: 212). И ноћна и дневна смена трајала је по шест часова, након чега се добије одмор од исто толико сати. Такав тежак начин вршења стражарске службе, да се одстоји по шест сати непрекидно, био је карактеристичан само за нашу полицију, док је у страним полицијама смена трајала два, три или четири сата. Били су опремљени пушком, револвером, звиждаљком, ланцем за везивање и првим завојем. Плате су биле веома ниске (око 60 динара) тако да су се они на тај начин, иако су били државни службеници, изједначавали са најобичнијим приватним слугама.

Приликом распоређивања се водило рачуна који ће жандарми вршити позорничку службу на ком рејону, имајући у виду особине и способности сваког жандарма, али и важност места на којем ће се вршити позорничка служба. На пример, у главним улицама распоређивани су позорници отресити, лепо развијени, са што бољим држањем, у лепом оделу; на станици и пристаништу што угледнији, отреситији, писменији и интелигентнији; поред Саве и Дунава они који умеју да пливају; на пијацама они чвршћег карактера, беспорочни, који добро познају квалитет свих намирница и, уз то, познају све врсте мера којима би могли спречавати злоупотребе при мерењу (Тошић, 1911: 658–659). Правилним распоредом позорника осигурава се боље и правилније вршење службе, али и подиже углед жандармеријске полиције.

Позорничка служба се обављала у патролама чији је циљ био одређен Правилима за вршење жандармеријске службе, али она ипак нису прописивала, у свима детаљима, извођење те службе на терену, што је надомештено праксом. Суштина патролне службе била је у одржавању контакта са народом, у његовом поучавању и одвраћању од недопуштених радњи, у прикупљању обавештења која су потребна за службу жандармерије и управних власти, у спречавању извршења кривичних дела и репресивној служби по извршењу кривичних дела (Јанковић, 1933: 542, 544). Успостављањем контакта са народом патрола врши обавештајну службу, а добра обавештајна служба је услов за успех у целокупном полицијском деловању.

Позорничка патрола је имала дужност да: 1. испитује и утврђује имена и податке сваког лица које је дошло у рејон са стране; 2. проверава да ли постоји нека појава која угрожава ред и мир; 3. да ли се неко, ко је протеран из рејона, неправно вратио; 4. обавештава се о просјацима, скитницама, беспосличарима, условно осуђеним, условно отпуштеним; 5. да ли лица под полицијским надзором прописно издржавају ову казну и да се нису недозвољено удаљавала са одређеног места; 6. обавештава се о заразним болестима код лекара, свештеника, учитеља, општине и других грађана; 7. да ли неко поседује недозвољено оружје; 8. Распитује се о политичким кривцима, о тајним струјама и покретима, шпијунима и другим сумњивим лицима и њиховим помагачима; 9. проверава владање и кретање странаца; 10. обраћа пажњу на нагла и тајанствена богаћења; 11.

распитује се о деци, старцима, беспомоћним лицима, да ли су виђе-на у последње време и ако нису треба утврдити узрок томе; 12. рас-питује се о лицима на потерницама; 13. код судова се распитује за резултате раније поднетих пријава од стране станице, о грешкама, недостацима и пропуштању жандарма при вођењу истраге, како би се то све поправило убудуће; 14. распитује се о деликтима свих врста, о жалбама народа, о јавном поговарању, и стара се да сазна за свако извршено кривично дело које није пријављено у станици, ма из ког разлога; 15. стара се о безбедности и слободи саобраћаја на свима путевима; 16. прави заседе на сумњивим местима (Шире: Јанковић, 1933: 545–547).

У овом периоду позорничка делатност се значајно диференци-рала од осталих послова полиције и посвећује јој се значајна па-жња, што се види из тадашње правне регулативе, као и из стручних радова објављених о овом времену.

Период Другог светског рата

За време рата прекинут је сваки континуитет са предратном по-лицијом и почео се успостављати потпуно нови систем власти. На ослобођеним територијама се формирају команде подручја, коман-де места и партизанске и сеоске страже.

Након ослобођења Београда 1944. године основано је Одељење за унутрашње послове са командом Народне милиције, кримина-листичком службом и саобраћајним одсеком.

Милиционари су код народа уживали велику популарност, уче-ствовали су у обнови земље и није било акције у којој масовно и заједно са народом није учествовала и народна милиција. Ступа-ње у милицију било је добровољно. Међу будућим милиционарима, поред ђака и студената, било је највише радника и занатлија. Про-лазили су краћу обуку у руковању оружјем и стројевом правилу, након чега су упућивани на дужност у поједине градске рејоне. Ми-лиционари су у прво време обављали искључиво патролну, стра-жарску и спроводничку службу. „У патроли су увек ишла двојица или тројица милиционара, док позорнике службе није било све до 1946. године, јер је постојала опасност да један усамљени милицио-нар у току службе буде нападнут од заосталих непријатељских вој-ника или домаћих издајника, који су се још крили по београдским

рушевинама. Из тог разлога милиционари у патроли увек су ишли раздвојени – са једне и друге стране улице.” (Јокић, 1984: 134).

Полиција од Другог светског рата до данас

Овај период можемо поделити на три целине: период социјализма и друштвене самозаштите (или једнопартијске државе), период деведесетих и период након демократских промена 2000. године.

Период социјализма и друштвене самозаштите

Народна милиција је добила чврсту организациону структуру и функционално уређење доношењем Закона о народној милицији из 1946. године („Службени лист ФНРЈ” бр. 101/46). У члану 1 овог закона утврђује се да је милиција организована по територијалном принципу односно секторском начину рада.

У саставу управе народне милиције постојала је патролна и позорничка служба. „Територију Србије једном месечно контролисале су патроле народне милиције. У свим већим градовима позорничка служба радила је даноноћно. У Београду је постојало 110 позорничких линија, на којима је било ангажовано 240 милиционера 24 часа. У Нишу је било 9 позорничких линија са 27 милиционера. Укупно у Србији је било 500 позорничких линија и 1500 милиционера” (Министарство и министри полиције у Србији 1811–2001, 2002: 120–121). Милиционари су били поштовани и уважавани. Стационараност на једном сектору дужи низ година омогућавала им је да упознају свој рејон, његове становнике и њихове безбедносне проблеме, да прате и разумеју безбедносну проблематику и благовремено и адекватно реагују.

Шездесетих година 20. века јавила се спознаја да безбедност није проблем којим треба да се бави само милиција, већ грађани и сви друштвени субјекти. Тај нови облик друштвене свести назван је друштвена самозаштита. Она се заснивала на становишту да помоћ, подршка и учешће грађана и радних људи могу бити од значаја у заштити и очувању безбедности заједнице.

Друштвена самозаштита је постала уставна категорија 1971. године („Службени лист СФРЈ”, бр. 29/1971), а Уставом СФРЈ из 1974. године („Службени лист СФРЈ”, бр. 9/1974) друштвена самозашти-

та постаје једно од основних начела друштвено-политичког система. Друштвена самозаштита као појам први пут се помиње у члану 4, став 3, Закона о унутрашњим пословима СР Србије из 1972. године, („Службени гласник СРС”, бр. 53/72) док детаљнију регулативу налазимо у подзаконским актима (Шире: Ристовић, 2020).

У периоду друштвене самозаштите позорничка делатност доживљава свој процват и развој у пуном обиму и на највишем нивоу. Резултати рада које остварује и стање безбедности у земљи указују на оправданост постојања позорника и оваквог начина рада. Томе је доприносило то што су позорници уживали поверење и имали углед и упориште међу грађанима, које су карактерисале добровољност и иницијатива у сарадњи са милицијом и заинтересованост за безбедност заједнице.

Поред класичних полицијски послова, друштвена самозаштита је подразумевала да позорник обавља и послове који се односе на: сарадњу с радним људима и грађанима и другим субјектима друштвене самозаштите, њихово адекватно информисање о проблемима и појавама безбедносног карактера, безбедносно васпитање грађана, пружање стручне помоћи, проучавање друштвених односа и појава из области безбедности, предлагање решења и сл. (Ристовић, 2021).

Позорничка делатност у периоду друштвене самозаштите давала је добре резултате, пре свега због тога што је друштвена клима била другачија, постојала је јака социјална кохезија, као и због тога што су позорници уживали углед код грађана и наилазили на њихову помоћ и подршку.

Период деведесетих година

И поред тога, концепт друштвене самозаштите је пропао из више разлога, а пре свега услед његове велике политизације и политичке манипулације. Био је створен слој недодирљивих директора и политичких руководиоца који су били „изузети” од репресивног деловања друштвене самозаштите. Овај концепт није функционисао у области заштите друштвене својине од финансијских манипулација тадашњих привредних руководиоца, а био је веома ефикасан према обичним радницима. Све то је ослабило темеље концепта и довело до неповерења најширих слојева грађана (Никач, 2019: 222).

Током деведесетих година позорничка делатност била је регулисана Упутством о организовању и вршењу послова на сектору од 10. 5. 1984. године, а потом и Упутством о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору од 8. 7. 1997. године. Према том упутству патролне и позорничке рејоне у оквиру сектора утврђује начелник секретаријата писменом одлуком, зависно од: броја и значаја објеката, густине насељености, густине саобраћаја, стања јавног реда и мира, структуре и броја извршених кривичних дела и прекршаја и других околности од значаја за безбедност. Прописује се да припадници полиције на сектору обављају унутрашње послове кроз позорничку, патролну, оперативну и друге делатности према плану и распореду рада и одговорни су вођи сектора.

Упутство о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору у тачки 31 прописује да је командир односно руководећи радник дужан да: планира, организује, стручно усмерава, координира и остварује контролу припадника полиције на сектору, планира, припрема и организује радне састанке са вођама сектора и одговарајућим линијама рада, затим са вођама сектора и припадницима полиције на сектору, као и да ради анализе стања безбедности и резултата рада на сектору, процене и планирања приоритетних задатака у наредном периоду. Посебна задужења је имао у погледу позорничке и патролне делатности у смислу предлагања поделе подручја станице на секторе, а у оквиру њих на позорничке и патролне рејоне, и потребног броја припадника полиције. Командир је био дужан да, на дуже време, обезбеди устаљеност вође сектора и припадника полиције на одређеном сектору. Припадници полиције су водили досије позорничког рејона (опис, стални задаци, скица и сл.), који је био саставни део досијеа сектора.

Друштвене промене и безбедносне прилике условиле су потребу за репресивном делатношћу полиције, па и њеном милитаризацијом. Настају тзв. посебне јединице полиције и испољавају се њихова мобилност и ангажовање на подручјима и у акцијама са великим безбедносним ризиком. У периоду деведесетих година позорник на улици се више нигде није могао видети, а неповерење и јаз између полиције и грађана се продубљују. Разлог за то је била сасвим другачија друштвена клима, којој су допринели ратови, велика еко-

номска криза, унутрашња политичка превирања, сецесија и распад тадашње државе. Све то је имало за последицу криминализацију полиције, губитак угледа и отуђење од грађана. Успостављени су нова организација и начин рада полиције, коју карактеришу милитаризација, строго централизовано и аутократско руковођење, углавном репресивни и реактивни приступ. Очигледан је пораст криминала и општег незадовољства грађана радом полиције и све присутније кршење људских права и грађанских слобода (Ристовић, 2022: 142). Таква друштвена и политичка атмосфера није погодвала раду позорника. Након демократских промена и више од деценије од пропасти друштвене самозаштите и фактичког нестанка позорничког деловања, настоји се увести нов модел рада полиције у заједници који ће рад позорника ставити међу главна питања реформе српске полиције.

Полиција у заједници

Полиција у заједници је модел рада полиције који за своју пуну имплементацију захтева професионалну, деполитизовану и декриминализовану полицију. Заснива се на партнерству са грађанима и проблемски оријентисаном раду. У основи је јачање поверења грађана у полицију које би резултирало сарадњом и креативним решавањем безбедносних проблема заједнице уз уважавање различитости и развијање безбедносне превенције.

Према Упутству о организовању послова и начину рада полиције у заједници, на секторима и полицијским одељењима (www.mup.gov.rs, доступан 10. 5. 2022) „позорничка делатност врши се видљивим присуством полицијских службеника у униформи на позорничком рејону, непосредним опажањем, остваривањем сталне комуникације и пружањем помоћи грађанима, прикупљањем обавештења, одржавањем јавног реда и мира, спречавањем вршења кривичних дела и прекршаја и обављањем других задатака”. Позорнички рејон обухвата подручје једне или више улица, или део улице, насеља или дела насеља, а изузетно и шире подручје, на којем остваривање безбедносне заштите захтева стално или повремено присуство полицијских службеника.

И данас, као и кроз целу историју, позорник обавља своју делатност пешице и у униформи на најугроженијем подручју једног

безбедносног сектора. Његово видљиво присуство омогућује му да превентивно делује. Уколико се успостави и његова устаљеност на рејону, он ће бити у могућности да се упозна са особеностима заједнице, њеним безбедносним проблемима, интересима, изазовима и потребама. Сходно томе, своје деловање усмерава сагласно специфичностима и приоритетима заједнице и њеним очекивањима.

Полиција у заједници намеће слику позорника од ког се очекују иницијатива, креативност и превентиван и проактиван приступ у решавању безбедносних проблема. Позорник треба да зна да примени проблемски оријентисан приступ у свом раду. То подразумева да: прати и сагледава стање безбедности на свом рејону ради препознавања појава и догађаја који угрожавају безбедност, затим анализира ове појаве и догађаје ради идентификовања њихових узрока, и након тога планира и делује на ове узроке и последице. Ове активности предузима самостално или у сарадњи са грађанима и другим субјектима у заједници. На крају врши анализу безбедносног стања и остварених резултата. Самосталност позорника омогућава му да планира радно време и осмисли садржај свог рада. Од њега се очекује да предлаже и учествује у изради и реализацији различитих превентивних програма, акција и мера.

Од 2002. године, када се отпочело са реформама српске полиције које су се делом односиле на реафирмацију полицајца позорника (Симоновић et al., 2003: 132), па до 2022. године, до када је запослено скоро хиљаду посебно обучених позорника, прошао је веома дуг период у коме се могло учинити много више, али то не сме да умањује значај свега што је до сада урађено по том питању, односно значајан број новозапослених позорника.

Закључак

Осим униформе, оружја, опреме и технике коју позорник користи, суштина и садржај позорничке службе нису се много мењали кроз историју. Превентивно деловање ношењем униформе и присуством на терену јесте нешто што позорника карактерише кроз читаву историју.

У периоду после Првог српског устанка, упоредо са почецима стварања модерне српске државе, чине се напори у циљу успостављања првих полицијских органа. У тој улози најпре се препознају

војводе, локални кнезови и бећари, а након тога и пандури као органи јавног реда и мира. Користећи сопствене ресурсе и искуства тада развијених земаља, приступа се формирању жандармерије и општинске ноћне страже. Иако су ноћни стражари били у инфериорном положају у односу на жандармерију, они су значајни и могу се сматрати зачетницима позорничке делатности. Њихова униформа, наоружање и опрема, а нарочито патролирање и чување јавних места, као њихова основна делатност и задужење, недвосмислено указују на то. Иако су тадашњу полицију карактерисале малобројност, слаба обученост и недовољна опремљеност, сама чињеница успостављања редовне и сталне полиције представљала је добру основу за њен даљи развој и потпуно институционално успостављање.

Током периода Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије касније, значајна пажња се посвећује реорганизацији и системском уређењу полиције, али оно што карактерише овај период јесте значајна правна регулатива, као и теоријско бављење полицијском делатношћу, посебно позорничком, што имплицира немали број стручних радова на ову тему. Позорничка делатност је једним делом била правно регулисана, пре свега у погледу дужности позорника и правила понашања на терену, док је нарочита пажња била посвећена њиховој селекцији и распоређивању. Оно што није било правно регулисано, надоместило се праксом.

Након Другог светског рата, који је донео дисконтинуитет са предратном полицијом, успоставља се народна милиција са новом организационом структуром и функцијом. Законом се прописује секторски начин рада у оквиру кога се препознају патролна и позорничка служба. Позорничка делатност ће врхунац свог деловања достићи у време друштвене самозаштите, када су позорник и целокупна милиција имали највећи углед и поштовање у друштву. Тадашња друштвена клима и колективна свест грађана, а нарочито њихова сарадња са милицијом, погодовали су да се позорничка делатност развије у пуном обиму и да најбоље резултате рада.

Након нестанка друштвене самозаштите позорничка делатност се све мање препознаје, а током кризних деведесетих година потпуно је деградирана, и то не само позорничка делатност, већ целокупна полицијска организација и функција.

Реформске промене предузете двехиљадитих у циљу ревитализације српске полиције у фокус интересовања поново враћају по-

зорничку делатност, а као начин да се она најбрже и најефикасније поново успостави препознаје се концепт полиције у заједници.

Полиција у заједници види полицајца позорника као недостајућу и прву карику у очувању безбедности заједнице. Од овог позорника се, осим превентивног деловања ношењем униформе и присуством на терену, очекује много више. Пре свега, већа самосталност у раду, краткорочно и дугорочно осмишљавање садржаја свога рада, инвентивност у решавању безбедносних проблема, осмишљавање и спровођење превентивних програма уз учешће грађана. Усвајање новог вредносног система и перманентна едукација данашњег позорника основа су за његово даље усавршавање, обликовање и прилагођавање савременим безбедносним изазовима.

Иако је позорничка делатност одавно позната и чини се да се о њој све зна, има простора да се спроведе научно истраживање о овој врсти полицијског деловања (нпр. испитивање ставова грађана и припадника полиције о позорничкој делатности, утицају позорника на стање сигурности и одсуство страха код грађана и сл.), са крајњим циљем испуњавања очекивања заједнице од стране полиције и задобијања њихове веће подршке.

Литература

1. Акт о оснивању ноћних стража, 28. децембар 1861/9. јануар 1862. (В. Но. 2553).
2. Богдановић, Б., (2002). *Два века полиције у Србији*. МУП РС, Београд.
3. Божовић, Б., (2004). *Три деценије часописа Полиција 1910-1940. Виша школа унутрашњих послова*, Београд.
4. Јанковић, Т., (1933). Патролна служба. *Часопис Полиција*, 20(11-12): 542-547
5. Јовановић, Ј. (1911). Општинска полиција у Крагујевцу. *Часопис Полиција*, 2(16): 481-484.
6. Јокић, С., (1984). Први дани милиције у ослобођеном Београду. *Безбедности* 26(2): 131-135.
7. Милосављевић, Б., (2004). Полицијске установе у време Првог српског устанка. Виша школа унутрашњих послова, Београд.

8. Министарство и министри полиције у Србији, 1811-2001, Перишић, М., (ур), (2002). МУП РС, Београд.
9. Наши ноћни стражари заслужују бољу судбину. *Часопис Полиција*, (1911), стр. 212.
10. Никач, Ж., (2019). *Полиција у заједници*. Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
11. Полиција и безбедност у Београду. *Часопис Полиција*, 1910, Све-ска 4, 98-102.
12. Ристовић, С., (2022). *Потреба ирриравања организације и деловања полиције очувању безбедности мањинских и социјално рањивих група*, Зборник радова са II међународне научне конференције „Савремени изазови и пријетње безбедности”, Бања Лука, стр. 139-152.
13. Ристовић, С. (2021). Традиционални и савремени модел рада полиције на безбедном сектору. *CIVITAS Часопис за друштвена истраживања*, 11(2): 200-212.
14. Ristović, S., (2020). Realization of social self-protection – experiences of importance for community policing, International scientific conference „Archibald Reiss Days”, Thematic conference proceedings of international significance, Volume 10, University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, pp. 331-339.
15. Симоновић, Б. Војновић, М. Секулић, М. (2003). *Реформа полиције у Србији и имплементација Community Policing*, У Зборник радова „Стратегија државног реаговања против криминала”, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Виша школа унутрашњих послова и Удружење за криминологију и кривично право, Београд, стр. 127–141.
16. Талијан, М., Аранђеловић, Д., Велимировић, Д., (2001). Организација и послови униформисаних припадника полиције. Виша школа унутрашњих послова, Београд.
17. Тошић, Ђ., Распоред жандарма на уличној служби у Београду. *Часопис Полиција*, 1911, 658-660.
18. Устав СФРЈ, „Службени лист СФРЈ”, бр. 29/1971.
19. Устав СФРЈ, „Службени лист СФРЈ”, бр. 9/1974.
20. Упутство о организовању послова и начину рада полиције у заједници, на секторима и полицијским одељењима, <http://www>.

mup.gov.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Regulativa/Propisi, доступан 10. 5. 2022.

21. Упутство о организовању и вршењу послова на сектору од 10. 5. 1984.
22. Упутство о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору од 8. 7. 1997.
23. Закон о народној милицији, „Службени лист ФНРЈ”, бр. 101/46.
24. Закон о унутрашњим пословима СР Србије, „Службени гласник СРС”, бр. 53/72.

Police in Community in The History of Modern Serbian State

Abstract: *This paper is aimed at researching the place and role of police officers in community as one of the oldest modalities of police activity since its inception. In addition to establishing its continuous existence and adaptation to social circumstances and security problems, the paper also addresses the needs and possibilities for the application of community policing activities under modern conditions. The paper indicates that activities of police officers in a community should be much more in the focus of both scientific research and police management. The need for greater participation of community policing and sector work in the contents and forms of education of professional members of the police in the light of our experiences and the community policing concept is especially emphasized. The paper examines activities of police officers in community starting from the period of the Serbian uprising, then the period of dual rule, as well as the period of Principality and the Kingdom of Serbia, then the Kingdom of SCS / Yugoslavia, the Second World War, and finally, the period from the Second World War until today, within which we distinguish time of socialism and social self-protection, 1990s, and changes after 2000.*

Keywords: *police officer in community, activities of police in community, Serbian police throughout history, social self-protection, community policing.*